

Stanisław Kaczor

Pierwsza praca w życiu młodych ludzi

Problemy Profesjologii nr 1, 49-56

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Kaczor

PIERWSZA PRACA W ŻYCIU MŁODYCH LUDZI

Streszczenie

Pierwsza praca z wielu względów ma szczególne znaczenie w życiu człowieka. Przygotowanie do pracy zawodowej jest oceniane w sposób zróżnicowany. Szczególnie ważne więc jest badanie aktywności zawodowej młodzieży oraz jej przygotowania do pracy zawodowej. Przeprowadzone badania zaprezentowane w artykule potwierdzają potrzebę wspierania młodzieży w zakresie kształtowania jej aktywności zawodowej, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym.

THE FIRST JOB IN THE LIFE OF YOUNG PEOPLE

Summary

For many reasons the first job is of particular importance in human life. A preparation to the professional career is evaluated in a differentiated manner. Therefore, the research into professional activity of young people and their preparation for a professional career are particularly important. The presented research in the article confirms the need to encourage young people to shape their professional activity, both in terms of individual and social life.

Pierwsza praca ma szczególne znaczenie w życiu młodych ludzi. Trochę z nią tak, jak z pierwszą miłością – daje doświadczenie, które pozostaje na całe życie – czytamy w jednym z felietonów¹. Jednak nie wszyscy absolwenci różnych szkół doświadczają jej blasków i cieni. Jeśli jesteś młodym Europejczykiem poniżej 25 roku życia – czytamy w innym felietonie – to z dużym prawdopodobieństwem jesteś bezrobotny². Z raportu GUS na temat wejścia ludzi młodych na rynek pracy w Polsce w 2009 r. wynika, że co czwarty absolwent nie pracował i nie poszukiwał pracy³. „Gazeta Wyborcza” rozpoczęła też cykl tekstów na temat trudnej sytuacji osób młodych na polskim rynku pracy, przyjmując jako punkt wyjścia do cyklu badanie sondażowe, które przeprowadził TNS OBOP⁴. Z badania tego wynika, że

¹ K. Pawłowska-Salińska, „Pierwsza praca jak pierwsza miłość”, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 28.06.2010.

² M. Gaduła, Nadchodzi przyszłość, źródło: <http://www.krytykapolityczna.pl>, data dostępu 27.05.2011.

³ M. Merson, Wejście ludzi młodych na rynek pracy w 2009 roku- raport GUS, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 14.02.2011.

⁴ Redakcja bezrobocie.org.pl, Młodzi na rynku pracy – co zrobić, żeby było lepiej?, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 18.03.2011.

z przebadanych telefonicznie 500 osób w wieku między 19. a 26. rokiem życia pracowała tylko połowa badanych.

Pedagodzy pracy od samego początku powstania tej dyscypliny wiedzy sygnalizowali potrzebę i podejmowali badania mające na celu opisanie i wyjaśnianie sytuacji młodych ludzi na rynku pracy, wraz ze zmieniającą się sytuacją społeczno-gospodarczą. Badania takie prowadzone są również obecnie przez wyspecjalizowane firmy badawcze na potrzeby odpowiednich ministerstw i organizacji pozarządowych, a także przez niektóre uczelnie.

Przedmiotem badania, podjętego w ramach projektu badawczego pt. Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji Programu „Pierwsza Praca”, przeprowadzonego w okresie od stycznia 2006 r. do grudnia 2007 r., była diagnoza sytuacji młodych ludzi na rynku pracy, ocena dotychczas stosowanego wobec młodych bezrobotnych instrumentarium wsparcia oraz stosowane wobec tej grupy bezrobotnych formy aktywizacji zawodowej, w tym zwłaszcza świadczone przez urzędy pracy⁵.

Badanie miało wypełnić lukę w wiedzy o losach zawodowych absolwentów za okres ostatnich 10 lat, a zatem z jednej strony stanowić merytoryczną kontynuację badań zrealizowanych w latach dziewięćdziesiątych, ale jednocześnie z drugiej strony miało zidentyfikować problemy absolwentów w nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

Badaną populację stanowiły osoby, które w okresie od 1 stycznia 1998 roku do 31 grudnia 2005 roku zakończyły naukę szkolną (w zasadniczej szkole zawodowej, liceum, technikum, w szkole policealnej/pomaturalnej) lub ukończyły studia i w momencie zakończenia edukacji były w wieku do 27 lat, a pomiędzy ostatnim i poprzednim etapem edukacji nie miały przerwy dłuższej niż 12 miesięcy. Badanie to miało zasięg ogólnokrajowy, objęto nim 20181 osób, tj. wszystkie roczniki absolwentów z lat 1998-2005.

Ogólnym celem badania było poznanie problemów związanych z wejściem absolwentów na rynek pracy oraz przebiegu ich ścieżek (karier) zawodowych po ukończeniu nauki.

W badaniu zastosowano technikę wywiadu bezpośredniego realizowanego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. W strukturze tego kwestionariusza znalazł odzwierciedlenie zakres merytoryczny badania, na który składało się 9 modułów poświęconych specyficznym problemom absolwentów.

Moduł pierwszy obejmował kwestie dotyczące wykształcenia i ścieżek kształcenia. Moduł drugi podejmował tematykę poszukiwania pierwszej pracy po ukończeniu szkoły/studiów (w ciągu pierwszych 12 miesięcy). Moduł trzeci nosił tytuł: „Aktywność zawodowa po ukończeniu szkoły prześledzenie przebiegu aktywności zawodowej w dłuższym okresie po ukoń-

⁵ Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji Programu „Pierwsza Praca”, źródło: <http://www.mpips.gov.pl>, data dostępu 24.06.2011.

czeniu nauki” i był tej problematyce poświęcony. Moduł czwarty poświęcony był szczególowej charakterystyce pracy, którą wykonywali badani absolwenci. W module piątym znalazła się problematyka przedsiębiorczości młodzieży. W module siódmym ujęto problematykę pomocy urzędów pracy w kształtowaniu sytuacji zawodowej absolwentów. Moduł ósmy poświęcony był problematyce mobilności przestrzennej absolwentów. Moduł szósty i moduł dziewiąty miały na celu ukazanie aktualnej sytuacji absolwentów, w zakresie aktywności bieżącej absolwentów według kryteriów zgodnych z badaniem aktywności ekonomicznej ludności (moduł szósty), a drugi w zakresie ogólnej charakterystyki absolwentów, tak z punktu widzenia ich cech społeczno-demograficznych, jak i charakterystyki ich kapitału społecznego (moduł dziewiąty).

Z przeprowadzonych badań wynika, że dynamiczne zmiany na rynku pracy, towarzyszące procesom przebudowy systemu społeczno-gospodarczego kraju, wyrażały się przede wszystkim w malejącym popycie na pracę oraz rosnącym bezrobociu. Przez cały ten okres zmian zdecydowanie w najtrudniejszej sytuacji była młodzież. Wśród młodzieży absolwenci różnego typu szkół mieli największe trudności na rynku pracy. Przejście ze szkoły do pracy było trudnym etapem doświadczeń życiowych młodych ludzi i charakteryzowało się wieloma porażkami w poszukiwaniu miejsca pracy, długimi okresami bezrobocia, intensywnym poszukiwaniem własnego miejsca w życiu zawodowym, częstymi rozczarowaniami z powodu niemożności realizacji własnych planów i zamierzeń. Sytuacja absolwentów na rynku pracy była gorsza niż innych grup ludności. W 2006 roku w lepszej sytuacji na rynku pracy były osoby o wyższych kwalifikacjach, w największym stopniu absolwenci z wyższym wykształceniem (wskaźnik zatrudnienia około 74% i stopa bezrobocia około 20%), w tym zwłaszcza z wykształceniem magisterskim oraz średnim zawodowym (odpowiednio: 64% i 30%). Najwięcej bezrobotnych absolwentów (ponad 21%) miało wykształcenie w dziedzinach nauk społecznych, ekonomicznych oraz prawa. Absolwenci najczęściej podejmowali pracę w zawodach zaliczanych do grupy „specjaliści” – około 22% absolwentów (specjaliści, to z definicji pracownicy z wykształceniem wyższym), a w drugiej kolejności – do grupy „pracownicy usług osobistych i sprzedawcy” (ponad 16% absolwentów). Wśród bezrobotnych absolwentów największą grupę stanowili – co oczywiste - poszukujący swojej pierwszej pracy zawodowej (70% absolwentów). W ostatnich latach zmniejszył się dystans między trudną sytuacją absolwentów i pozostałych grup ludności nastąpiła także poprawa sytuacji absolwentów w stosunku do innych grup ludności. Ale skala tej poprawy nie jest w pełni satysfakcjonująca, gdyż wielu absolwentów nadal napotyka na trudności i bariery w płynnym przejściu ze szkoły

do pracy⁶. W wyniku tych badań sformułowano wiele wniosków i rekomendacji, ale trudno jest znaleźć jakiegokolwiek informację na temat ich wykorzystania, być może zostały przekazane odpowiednim instytucjom rynku pracy oraz instytucjom odpowiedzialnym za system edukacji w kraju.

W badaniu obejmującym 1757 studentów i absolwentów z Polski, przeprowadzonym przez firmę doradcą Deloitte i Katedrę Rozwoju Kapitału Ludzkiego SGH, pytano m.in. o opinię na temat skuteczności systemu szkolnictwa wyższego w przygotowaniu do życia zawodowego, sposoby zdobywania doświadczenia zawodowego i oczekiwania względem potencjalnych pracodawców, dotyczące możliwości rozwoju zawodowego i oczekiwanego wynagrodzenia⁷.

W momencie przeprowadzania badania ponad 40% stanowiły osoby pracujące, co dziesiąty badany odbywał praktyki, a 47% osób nie pracowało, ani nie było na stażu. Jedną czwartą próby stanowili absolwenci, jedną piątą – studenci piątego roku, 20% – pierwszego lub drugiego, w trzech czwartych byli to studenci studiów magisterskich, w przeważającej większości o kierunku biznesowym. Z badań wynika, że polscy respondenci nisko ocenili swoje przygotowanie do rozpoczęcia kariery zawodowej, na ten temat aż 60% badanych wyraża się krytycznie, a mianowicie – 60% badanych negatywnie oceniło swoje przygotowanie do przyszłych obowiązków zawodowych, a aż 71% – także swoje przygotowanie do procesu poszukiwania pracy. Najwięcej respondentów zdobywało doświadczenie praktyczne, bez którego trudno znaleźć odpowiednią pracę, odbywając staże (75%), uczestnicząc także w praktykach nie związanych ze studiami (39%) i zatrudniając się dorywczo lub przy pracach sezonowych (dwie trzecie badanych), jako wolontariusze (jedna trzecia), czy uczestnicząc w kołach naukowych (niemal połowa) oraz w programie Erasmus (co piąty badany). Niemal 60% polskich respondentów uczestniczyło także w programach edukacyjnych oferowanych przez firmy. Badani wysoko ocenili przydatność tych aktywności, które bezpośrednio są związane z przyszłą karierą zawodową lub budzą podziw. Jednym z najważniejszych czynników decydujących o wyborze pracodawcy przez badanych był udział w ciekawych, rozwijających projektach (46%), następnym – prestiż pracodawcy (około jedna trzecia) i kolejno – możliwość szkolenia, przyjazna atmosfera w pracy czy możliwość współpracy z ekspertami w branży. Dla 32% badanych najważniejsze było wynagrodzenie, a dla co czwartego badane-

⁶ Streszczenie raportu: Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji Programu „Pierwsza Praca”, źródło: <http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/rynek%20pracy%20proramy/Streszczenie%20raportu%20badania%20070208.pdf>, data dostępu 1.09.2010.

⁷ Deloitte. Pierwsze kroki na rynku pracy. Międzynarodowe badanie studentów, absolwentów, Raport Deloitte, Katedry Rozwoju Kapitału Ludzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, kwiecień 2011.

go – zapewnienie równowagi pomiędzy życiem zawodowym i osobistym oraz perspektywa awansu. O dużej mobilności badanych świadczy m.in. to, że z powodu interesującej oferty pracy 69 % respondentów zadeklarowało gotowość do zmiany miejsca zamieszkania, a 59% – chęć wyemigrowania z Polski. W odpowiedzi na pytanie o atrakcyjność form komunikacji z pracodawcami najwyższe oceny zebrały konkursy organizowane przez firmy (86%), w dalszej kolejności współpraca z organizacjami studenckimi (76%) i ścieżki edukacyjne na uczelniach (72% pozytywnych ocen). Między 60 a 50% pozytywnych ocen zdobyły strony internetowe pracodawców, targi pracy, portale rekrutacyjne, newslettery, stypendia wyjazdowe i reklamy na uczelniach.

Z badań wynika, że co trzeci badany nie szuka ani pracy, ani stażu, co czwarty szuka pracy na pełny etat, a co piąty poszukuje stażu. Ponad dwie trzecie badanych dowiaduje się najczęściej o ofertach pracy i stażu ze stron internetowych pracodawców i portali rekrutacyjnych, około 30% źródłem tych informacji są targi pracy i biura karier, a dla jednej czwartej – ogłoszenia w prasie i rodzina. Internet jest kluczowym źródłem informacji o rynku pracy dla niemal 90% badanych, trzy czwarte badanych używa wyszukiwarek, 70% przegląda strony pracodawców lub portale z ogłoszeniami, prawie połowa subskrybuje newslettery pracodawców, co trzeci badany odwiedza internetowe targi pracy i niemal co trzeci korzysta z serwisów na portalach społecznościowych. Jednak 50% badanych czuło niechęć do szerszego poszukiwania pracy i składania większej liczby aplikacji, ponieważ pracodawcy nie odpowiadali ani pozytywnie, ani negatywnie na złożoną aplikację. Z badań wyłoniła się sylwetka absolwenta, dla którego Internet jest kluczowym źródłem informacji o rynku pracy (niemal 90% badanych), który docenia doświadczenie w zdobywaniu pracy (cztery piąte nadanych), docenia doświadczenie zdobywane za granicą (60%), docenia możliwość dynamicznego rozwoju (niemal wszyscy), uważa, że byłby skłonny pracować 10-12 godzin dziennie, aby uzyskać awans, czy podwyżkę (trzy czwarte), ale jednocześnie deklaruje, że rodzina jest dla niego najważniejsza (83%) i że ważnym elementem jego życia jest także hobby i znajomi (64%).

W świetle przedstawionych wyników badań uzyskanych metodą wywiadu internetowego, przeprowadzonego w styczniu i lutym 2011 roku, ciągle wydają się aktualne rekomendacje dla studentów, uczelni i pracodawców sformułowane przez autorów (w nieco innym składzie), podobnych badań, przeprowadzonych także rok wcześniej, w lutym i marcu 2010 roku. Zgodnie z tymi rekomendacjami studenci powinni skupić się na świadomym budowaniu swoich kompetencji, rozpocząć jak najwcześniej poszukiwania pracy, już na piątym roku studiów działać na rynku oraz korzystać z dodatkowych programów edukacyjnych pracodawców. Uczelnia powinna wspierać programy promujące przedsiębiorczość wśród studentów, współpracę z pracodawcami (i to nie tylko jako działalność czysto dochodową), badać losy absol-

wentów, uzyskując cenną wiedzę. Pracodawcy powinni prowadzić dialog z obecnymi i przyszłymi pracownikami, rozszerzać ofertę merytoryczną praktyk dla studentów początkowych lat, podjąć pracę nad pozytywnym wizerunkiem wśród obecnych, przyszłych i byłych pracowników oraz pełniej wykorzystywać możliwości mediów cyfrowych⁸.

Celem raportu „Młodzi 2011”, który liczy 426 stron, jest przekazanie zebranej wiedzy na temat młodej generacji w wielu wymiarach jej funkcjonowania. Raport zawiera analizę młodego pokolenia w różnych obszarach tematycznych: aspiracji i oczekiwań, demografii, wyzwań związanych z edukacją i wchodzeniem na rynek pracy. Główne rekomendacje raportu to wczesne doradztwo zawodowe, systemy stypendialne o prostej formule, elastyczność form zatrudnienia, lepsze warunki dla pracowników sezonowych. We wnioskach z przeprowadzonych badań mówi się o tym, że Młodzi Polacy posiadają energię oraz zasoby, które mogą uczynić z nich liderów zmian służących rozwojowi Polski, ale niestety, zachodzą zjawiska, które zagrażają realizacji aspiracji młodego pokolenia i w efekcie, pokolenie, które może być motorem pozytywnych zmian, może stać się pokoleniem straconym⁹.

Polska Konfederacja Pracodawców Prywatnych Lewiatan w oświadczeniu przesłanym PAP oceniła, że raport „Młodzi 2011” zawiera „wiele ważnych pomysłów, które mogą pomóc młodym ludziom w znalezieniu pracy”. Zaznacza, że „decydujący wpływ na wysokie bezrobocie wśród młodych mają zbyt niski poziom inwestycji, wynoszący ok. 20 proc. PKB oraz niedostosowanie kwalifikacji absolwentów różnego rodzaju szkół do potrzeb gospodarki”¹⁰. Natomiast w oświadczeniu Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych (OPZZ) w sprawie tego raportu stwierdza się, że „Zasadnicze dane opublikowane w rządowym raporcie „Młodzi 2011”, dotyczące sytuacji młodych ludzi na rynku pracy są od dłuższego czasu powszechnie znane i nie stanowią nowości. Natomiast nowością jest to, że po raz pierwszy raport – jako opracowanie rządowe potwierdza patologiczną sytuację na rynku pracy i jest formą samooskarżenia rządu”¹¹. Patologiczna sytuacja na rynku pracy, polega na tym, że ludzie w wieku 18-34 lata stanowią ponad 50% bezrobotnych, co wywołuje wiele niekorzystnych zjawisk. Brak możliwości podjęcia pierwszej pracy i długotrwałość pozostawania bez pracy młodych ludzi prowadzi do ich psychicznego wykluczenia z rynku pracy. Zatrudnianie młodych ludzi na tzw. ustawach śmieciowych i na najniższych stawkach ogranicza ich możliwości kredytowe, powoduje brak stabilizacji zawodowej, a co za tym idzie również życio-

⁸ Deloitte. Pierwsze kroki na rynku pracy. Międzynarodowe badanie studentów, absolwentów, Raport Deloitte, Katedry Rozwoju Kapitału Ludzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, maj 2010.

⁹ <http://wpolityce.pl/wydarzenia/13780-mlodzi-2011-rzad-prezentuje-raport-o-sytuacji-mlodego-pokolenia>.

¹⁰ Boni przedstawił raport „Młodzi 2011”, źródło: http://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/542547,boni_předstawil_raport_mlodzi_2011.html, data dostępu 10.09. 2011.

¹¹ Oświadczenie OPZZ w sprawie rządowego raportu „Młodzi 2011”, źródło: http://pl-pl.facebook.com/note.php?note_id=255321017824285, data dostępu: 18 wrzesień 2011.

wej, a w skali państwa prowadzi do ograniczenia konsumpcji i zahamowania rozwoju rynku wewnętrznego. Młodzi ludzie stanowią też większość emigrujących w celach zarobkowych, co wywołuje w naszym kraju „drenaż mózgów”. OPZZ uważa też, że za istniejący stan rzeczy ponosi odpowiedzialność wiele resortów, w tym również Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, które nie prowadziło na rynku pracy aktywnej polityki w zakresie np. doradztwa zawodowego, stabilniejszego zatrudnienia, ochrony zatrudnienia czy ograniczania patologicznych form zatrudnienia.

Światowy kryzys gospodarczy spowodował wzrost globalnej stopy bezrobocia wśród młodych ludzi w całej Unii Europejskiej. Komisja Europejska przygotowuje strategię, wdraża inicjatywy, prowadzi lub współorganizuje różne akcje na rzecz aktywizacji zawodowej młodych pokoleń. Wiele działań zostało podjętych z Europejskim Forum Młodych (organizacją zrzeszającą inne organizacje działające na rzecz młodych i młodzieży), wiele inicjatyw związanych z edukacją KE podejmowała poprzez Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego (CEDEFOP). Wiele inicjatyw powstało w oparciu o założenia Strategii Lizbońskiej i jej następcy – Strategii Europa 2020.

Bardzo ważnym instrumentem pomagającym kształtować politykę zatrudnienia są prognozy CEDEFOP dotyczące zawodów i kwalifikacji potrzebnych nam za 10 lat. Prognozowane zmiany na europejskich rynkach pracy polegać będą m.in. na dalszym wzroście zapotrzebowania na osoby z wyższym wykształceniem i wysokimi kwalifikacjami potwierdzonymi formalnie (obecnie stanowią one ok 28% zapotrzebowania na pracowników, w 2020 – 34%) oraz spadku zapotrzebowania na osoby bez wykształcenia lub z niskim wykształceniem, szczególnie o profilu rolniczym lub rzemieślniczym (z 22% do 16%). Wzrastać może popyt na wykwalifikowanych specjalistów, czyli doświadczonych pracowników o wykształceniu zawodowym, pracujących najczęściej w sektorze usług. Szacuje się, że udział w rynku pracy zatrudnionych o wysokim wykształceniu do roku 2020 wynieść może nawet 42%, a udział osób o niskim wykształceniu – niewiele poniżej 11%¹².

Prognozy te potwierdzają ważność rekomendacji zawartych w przedstawionych wynikach badań. Z badań i prognoz wynika, że warto podnosić swoje kwalifikacje, wybierać takie kierunki kształcenia, które w perspektywie kilku lat pozwolą na zatrudnienie w kilku branżach, np. techniczne, inżynieryjne, związane z rozwojem technologii, podczas studiów świadomie budować swoje kompetencje zawodowe i w zakresie poszukiwania pracy, podejmować pracę jak najwcześniej, opanować przynajmniej jeden język obcy, podejmować różną aktywność na studiach, w kołach naukowych, programach edukacyjnych, itp., korzystać z różnych

¹² CDFOP, Skills supply and demand in Europe. Medium-term forecast up to 2020, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, źródło: http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/3052_en.pdf.

form wsparcia, w miarę możliwości pracować w wolontariacie oraz inwestować w staż zawodowy.

Bibliografia

- Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji Programu „Pierwsza Praca”, źródło: <http://www.mpips.gov.pl>, data dostępu 24.06.2011.
- Boni przedstawił raport „Młodzi 2011”, źródło: http://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/542547,boni_przedstawil_raport_mlodzi_2011.html, data dostępu 10.09.2011.
- CDFOP, Skills supply and demand in Europe. Medium-term forecast up to 2020, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, źródło: http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/3052_en.pdf.
- Deloitte. Pierwsze kroki na rynku pracy. Międzynarodowe badanie studentów, absolwentów, Raport Deloitte, Katedry Rozwoju Kapitału Ludzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, kwiecień 2011.
- Deloitte. Pierwsze kroki na rynku pracy. Międzynarodowe badanie studentów, absolwentów, Raport Deloitte, Katedry Rozwoju Kapitału Ludzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, maj 2010.
- Gadula M., Nadchodzi przyszłość, źródło: <http://www.krytykapolityczna.pl>, data dostępu 27.05.2011.
- <http://wpolityce.pl/wydarzenia/13780-mlodzi-2011-rzad-prezentuje-raport-o-sytuacji-mlodego-pokolenia>,
- Merson M., Wejście ludzi młodych na rynek pracy w 2009 roku- raport GUS, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 14.02.2011.
- Oświadczenie OPZZ w sprawie rządowego raportu „Młodzi 2011”, źródło: http://pl-pl.facebook.com/note.php?note_id=255321017824285, data dostępu: 18 wrzesień 2011.
- Pawłowska-Salińska K., „Pierwsza praca jak pierwsza miłość”, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 28.06.2010.
- Redakcja bezrobocie.org.pl, Młodzi na rynku pracy – co zrobić, żeby było lepiej?, źródło: <http://bezrobocie.org.pl>, data dostępu 18.03.2011.
- Streszczenie raportu: Badanie aktywności zawodowej absolwentów w kontekście realizacji Programu „Pierwsza Praca”, źródło: <http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/rynek%20pracy%20proramyl/Streszczenie%20raportu%20badania%20070208.pdf>, data dostępu 1.09.2010.